

ВІДГУК

офіційного опонента

**Заслуженого діяча науки і техніки України,
доктора психологічних наук, професора Завацької Наталії Євгенівни
на дисертаційну роботу Варварук Христини Петрівни
на тему: «Вплив конфліктологічної компетентності на формування
професійної ідентичності майбутніх педагогів»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 053 Психологія
у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки**

Актуальність теми дисертаційної роботи. Сучасний етап розвитку вищої освіти в Україні характеризується підвищенням вимог до особистісно-професійної готовності майбутнього педагога до ефективної педагогічної взаємодії, конструктивного розв'язання конфліктних ситуацій, емоційної саморегуляції, психологічної стійкості та збереження професійної цілісності в умовах динамічного освітнього середовища.

У зв'язку з цим проблема формування професійної ідентичності майбутніх педагогів набуває особливої ваги, оскільки саме вона визначає якість професійного становлення особистості, її готовність до виконання педагогічних функцій, здатність до саморозвитку та ефективної професійної самореалізації.

Особливої актуальності означена проблематика набуває в умовах соціальної напруженості, воєнного стану, трансформації ціннісних орієнтирів молоді та зростання психоемоційного навантаження на здобувачів вищої освіти.

В роботі слушно акцентовано увагу на тому, що педагогічна діяльність є конфліктогенною за своєю природою, а тому потребує сформованості в майбутнього вчителя здатності до попередження, аналізу та конструктивного розв'язання конфліктів, розвитку асертивності, комунікативних умінь, психологічної стійкості та здатності до професійної саморегуляції.

У цьому контексті дослідження впливу конфліктологічної компетентності на формування професійної ідентичності майбутніх педагогів є своєчасним, соціально значущим і науково обґрунтованим.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Актуальність теми дисертації підтверджується також її зв'язком із науково-дослідною тематикою кафедри соціальної психології Карпатського національного університету імені Василя Стефаника «Психологія особистості в умовах кризового суспільства» 2021-2025 рр. (протокол № 13 від 15 червня 2021 р.) (внесок здобувача полягає у дослідженні впливу конфліктологічної компетентності на формування професійної ідентичності майбутніх педагогів в умовах кризового суспільства).

Авторкою чітко сформульовано мету дослідження, яка полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні впливу конфліктологічної компетентності на формування професійної ідентичності майбутніх педагогів.

Відповідно до поставленої мети дисертанткою коректно визначено об'єкт дослідження – професійна ідентичність майбутніх педагогів, а також предмет дослідження – соціально-психологічні особливості впливу конфліктологічної компетентності на формування професійної ідентичності майбутніх педагогів. Об'єкт, предмет, мета та завдання дослідження логічно узгоджені між собою та відображають системність наукового пошуку.

Достовірність отриманих результатів забезпечується чіткою методологічною позицією авторки, використанням системного, діяльнісного та особистісно орієнтованого наукових підходів, застосуванням комплексу взаємодоповнювальних загальнонаукових, психодіагностичних і статистичних методів дослідження, а також логічною послідовністю організації етапів експериментального дослідження.

Особливої позитивної оцінки заслуговує використання комплексного експериментального дослідницького дизайну, що поєднує аналіз показників конфліктологічної компетентності та професійної ідентичності студентів

педагогічних спеціальностей із порівняльним аналізом відповідних показників у вибірці практикуючих педагогів.

Такий підхід дозволив авторці інтерпретувати результати у контексті різних етапів професійного становлення особистості та підвищив доказовість висновків щодо ролі конфліктологічної компетентності як ресурсу формування професійної ідентичності майбутнього вчителя.

Важливою перевагою дослідження є використання валідного психодіагностичного інструментарію, що забезпечив операціоналізацію структурних компонентів конфліктологічної компетентності через показники саморегуляції, асертивності, стресостійкості, комунікативних умінь та психологічної стійкості, а також дозволив дослідити структурні компоненти професійної ідентичності майбутніх педагогів.

Наукова новизна отриманих результатів. Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження Варварук Х.П. полягає у розв'язанні актуальної проблеми психології, що полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному підтвердженні ролі конфліктологічної компетентності як інтегративного особистісно-професійного ресурсу формування професійної ідентичності майбутніх педагогів.

Серед положень наукової новизни найбільш вагомими є такі: уперше теоретично обґрунтовано та емпірично підтверджено роль конфліктологічної компетентності як системоутворювального чинника формування професійної ідентичності майбутніх педагогів; розроблено структурно-функціональну модель впливу конфліктологічної компетентності на формування професійної ідентичності майбутнього педагога; визначено психологічні механізми взаємозв'язку компонентів конфліктологічної компетентності (саморегуляції, асертивності, стресостійкості, комунікативних умінь, психологічної стійкості) зі структурними компонентами професійної ідентичності майбутніх педагогів.

Авторкою емпірично встановлено специфіку взаємозв'язків між показниками конфліктологічної компетентності та професійної ідентичності на різних етапах професійного становлення особистості.

Крім того, дисертанткою розроблено та експериментально перевірено власну тренінгову програму розвитку конфліктологічної компетентності майбутніх педагогів як ресурсу формування їх професійної ідентичності, а також уточнено наукові уявлення про соціально-психологічні чинники професійного становлення майбутнього педагога в умовах конфліктогенності сучасного освітнього середовища.

Аналіз основного змісту дисертації. Науковий рівень викладення дисертації відповідає вимогам МОН України. Назва теми дисертаційної роботи «Вплив конфліктологічної компетентності на формування професійної ідентичності майбутніх педагогів» адекватно та повною мірою відображає її зміст.

У вступі Варварук Х.П. обґрунтовано актуальність теми дисертації, що пов'язана з необхідністю дослідження впливу конфліктологічної компетентності на формування професійної ідентичності майбутніх педагогів. Авторкою визначено мету та основні завдання дослідження, які полягають у здійсненні теоретичного аналізу наукових підходів до проблеми впливу конфліктологічної компетентності на формування професійної ідентичності майбутніх педагогів; розробці структурно-функціональної моделі впливу конфліктологічної компетентності на професійну ідентичність майбутніх педагогів; здійсненні експериментальної перевірки особливостей впливу конфліктологічної компетентності на професійну ідентичність майбутніх педагогів; оцінці ефективності розробленої соціально-психологічної програми підвищення конфліктологічної компетентності майбутніх педагогів в контексті формування їх професійної ідентичності; окресленні шляхів формування конфліктологічної компетентності. Визначено об'єкт і предмет дослідження, наведено наукову новизну одержаних результатів. Висвітлено практичне значення результатів дослідження, яке полягає у можливості використання теоретичних положень і результатів експериментального дослідження у процесі професійної підготовки майбутніх педагогів, діяльності практичних психологів закладів освіти, розробленні програм психологічного

супроводу професійного становлення студентської молоді, а також у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Перший розділ дисертації присвячено теоретико-методологічному аналізу проблеми професійної ідентичності майбутніх педагогів та ролі конфліктологічної компетентності у її формуванні. Варварук Х.П. здійснено теоретичний аналіз наукових підходів до проблеми професійної ідентичності майбутніх педагогів та обґрунтовано особливості впливу конфліктологічної компетентності на її формування. Авторкою встановлено, що у сучасному психологічному дискурсі професійна ідентичність майбутнього педагога розглядається не як статична властивість, а як динамічне, багатовимірне й контекстуально зумовлене особистісно-професійне утворення, що формується у взаємодії особистісних, соціальних і професійних чинників. Показано, що її становлення пов'язане з поступовим усвідомленням професійної ролі, прийняттям цінностей педагогічної діяльності, розвитком професійного самосприйняття, самоефективності, мотивації, професійної відданості та здатності діяти як суб'єкт педагогічної взаємодії.

Узагальнення вітчизняних і зарубіжних наукових підходів надало дисертантці змогу розглядати професійну ідентичність майбутнього педагога як інтегративне особистісно-професійне утворення, що поєднує уявлення про професію, особистісне ставлення до неї та способи професійної діяльності й забезпечує внутрішню узгодженість професійної позиції та готовність до її реалізації в освітньому середовищі. Авторкою встановлено, що процес її формування є тривалим, етапним і тісно пов'язаним із рефлексією, практичним досвідом, входженням у професійну спільноту та подоланням суперечностей між особистісними очікуваннями й реальними вимогами педагогічної діяльності.

Дисертанткою обґрунтовано, що важливим чинником формування професійної ідентичності майбутніх педагогів виступає конфліктологічна компетентність. Її значущість визначається тим, що педагогічна діяльність об'єктивно розгортається в умовах інтенсивної міжособистісної взаємодії, емоційної напруги та потенційної конфліктності. Узагальнено, що

конфліктологічну компетентність доцільно розглядати як інтегративний особистісно-професійний ресурс, який забезпечує не лише ефективність поведінки в конфлікті, а й цілісність професійного «Я» майбутнього педагога. Її розвиток створює психологічні передумови для посилення професійної впевненості, прийняття професійних цінностей, стабілізації професійної самооцінки та формування готовності до конструктивної педагогічної взаємодії.

Особливої позитивної оцінки заслуговує обґрунтування структурно-функціональної моделі впливу конфліктологічної компетентності на формування професійної ідентичності майбутнього педагога.

У *другому розділі* дисертанткою представлено організацію та процедуру емпіричного дослідження, обґрунтовано психодіагностичний інструментарій, здійснено аналіз результатів констатувального етапу та встановлено статистично значущі взаємозв'язки між показниками конфліктологічної компетентності та структурними компонентами професійної ідентичності майбутніх педагогів.

Авторкою експериментально перевірено особливості впливу конфліктологічної компетентності на професійну ідентичність майбутніх педагогів шляхом аналізу показників конфліктологічної компетентності та компонентів професійної ідентичності у вибірках практикуючих учителів і студентів педагогічних спеціальностей, а також шляхом виявлення статистичних взаємозв'язків між відповідними змінними. Встановлено позитивну динаміку розвитку конфліктологічної компетентності у процесі професійного становлення педагогів, що проявляється у зростанні рівня компетентності у вирішенні конфліктів, розвитку комунікативних умінь і стресостійкості як важливих складових емоційно-регулятивного ресурсу професійної діяльності.

За результатами кореляційного аналізу авторкою встановлено статистично значущі взаємозв'язки між показниками конфліктологічної компетентності та доменами професійної ідентичності, зокрема між компетентністю у вирішенні конфліктів і самоефективністю, сприйняттям

професійного завдання, самооцінкою, відданістю професії, а також між комунікативними вміннями і сприйняттям професійного завдання та самоефективністю. Здобувачкою виявлено статистично значущий зв'язок між показниками стресостійкості та емоційно-вольовим компонентом професійної ідентичності та підтверджено наявність позитивної динаміки розвитку конфліктологічної компетентності та компонентів професійної ідентичності майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки.

Узагальнений кореляційний аналіз засвідчив статистично значущі взаємозв'язки між інтегральним показником професійної ідентичності та показниками стресостійкості, самовладання і комунікативних умінь. Дисертанткою доведено, що конфліктологічна компетентність виступає важливим психологічним чинником формування професійної ідентичності майбутніх педагогів, оскільки її когнітивні, емоційно-регулятивні та поведінкові складові забезпечують розвиток професійної впевненості, усвідомлення педагогічної ролі та готовності до конструктивної професійної взаємодії в умовах конфліктогенності освітнього середовища, що підтверджує висунуту гіпотезу дослідження.

Наукову та практичну цінність становить *третій розділ* дисертації, у межах якого Варварук Х.П. розроблено та апробовано авторську тренінгову програму розвитку конфліктологічної компетентності майбутніх педагогів. Отримані результати порівняльного аналізу показників до та після формувального впливу засвідчили позитивну динаміку розвитку психологічних ресурсів професійної ідентичності майбутніх педагогів та підтвердили ефективність запропонованої програми.

Авторкою систематизовано основні шляхи підвищення конфліктологічної компетентності майбутніх педагогів, які згруповано у взаємопов'язані блоки: формальна освіта, інституційні формати професійного супроводу та неформальні ресурси професійного розвитку. Встановлено, що важливу роль у цьому процесі відіграє педагогічна практика як провідний елемент формальної підготовки, що забезпечує безпосереднє входження студентів у реальні умови професійної діяльності та сприяє формуванню

навичок конструктивної комунікації, саморегуляції та відповідального прийняття педагогічних рішень.

Дисертанткою узагальнено, що інтеграція формальних, інституційних і неформальних шляхів розвитку конфліктологічної компетентності створює сприятливі психолого-педагогічні умови для одночасного підвищення рівня конфліктологічної компетентності та формування зрілої, стійкої професійної ідентичності майбутніх педагогів.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність. Сформульовані у дисертації наукові положення, висновки та рекомендації є аргументованими і підкріплені успішною реалізацією. Обґрунтованість наукових положень та висновків дисертації ґрунтується на детальному аналізі джерел, чіткій постановці задачі дослідження і використанні сучасних методів дослідження.

Достовірність результатів дисертації підтверджується їх апробацією на міжнародних і національних наукових конференціях, а також їх впровадженням.

Практичні результати роботи. Результати роботи мають високу практичну цінність і можуть бути використані: у системі професійної підготовки майбутніх педагогів та психологічного супроводу учасників освітнього процесу; в діяльності закладів вищої освіти педагогічного профілю, центрів психолого-педагогічного консультування та служб психологічної підтримки студентів; в системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників; під час розробки освітніх програм, тренінгів і курсів професійного розвитку майбутніх педагогів на основі запропонованої структурно-функціональної моделі професійної ідентичності; в межах навчальних дисциплін психолого-педагогічного циклу та під час організації педагогічної практики студентів; для психологічного супроводу студентів педагогічних спеціальностей, профілактики професійної невпевненості, підвищення стресостійкості та формування конструктивних стратегій поведінки у конфліктних ситуаціях.

Оформлення дисертації, дотримання вимог академічної доброчесності та повнота викладу наукових положень та результатів в опублікованих працях. Дисертаційна робота складається з анотації, змісту, вступу, трьох розділів, висновку, списку використаних джерел та двадцяти одного додатка. Повний обсяг роботи містить 254 сторінки друкованого тексту, основний текст викладено на 167 сторінках. Список використаних джерел налічує 162 позиції, з яких 87 – іноземними мовами. Робота містить 9 рисунків та 26 таблиць.

Оформлення дисертації відповідає всім необхідним вимогам. У дисертації не виявлено текстових запозичень і використання наукових результатів інших науковців без посилань на відповідні джерела. За результатами досліджень опубліковано 15 наукових праць, у тому числі 5 статей у наукових фахових виданнях, 10 тез доповідей в збірниках матеріалів всеукраїнських та міжнародних конференцій. Усі сформовані наукові положення і результати дисертації повністю викладено в опублікованих працях авторки.

Мова та стиль дисертаційної роботи. Текст дисертаційної роботи викладено в логічній послідовності. Матеріал дисертації достатньо проілюстрований схемами, рисунками, графіками й таблицями. Мова і стиль викладення змісту, оформлення дисертації відповідають вимогам, які ставляться до наукових праць.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації. Оцінюючи загалом позитивно наукове та практичне значення отриманих дисертантом результатів, слід висловити певні зауваження та рекомендації до деяких положень дисертації, які можуть бути предметом наукової дискусії та напрямами подальшої дослідницької роботи.

1. У дисертації здійснено ґрунтовний теоретичний аналіз проблеми конфліктологічної компетентності як чинника формування професійної ідентичності майбутніх педагогів. Водночас, представлення сучасних зарубіжних емпіричних досліджень цієї проблематики є недостатньо системним в аспекті студентської вибірки педагогічних спеціальностей. Більш

розгорнутий аналіз результатів зарубіжних досліджень дозволив би посилити доказовість теоретичних положень роботи та більш чітко окреслити місце авторського дослідження у сучасному міжнародному науковому дискурсі.

2. У підрозділах, присвячених аналізу професійної ідентичності майбутніх педагогів, авторкою змістовно розкрито структуру цього феномену як інтегративного особистісно-професійного утворення. Разом із тим у роботі недостатньо чітко проведено концептуальне розмежування понять «професійна ідентичність», «професійна готовність», «професійне становлення» та «професіоналізм», що частково ускладнює однозначну інтерпретацію місця професійної ідентичності у системі професійного розвитку майбутнього педагога.

3. Емпірична частина дослідження охоплює вибірку студентів педагогічних спеціальностей різних курсів навчання та практикуючих педагогів із різним стажем професійної діяльності, що є безперечною перевагою роботи. Проте, порівняльний аналіз результатів зазначених вибірок представлено недостатньо розгорнуто, що обмежує можливості більш повної інтерпретації динаміки формування професійної ідентичності на різних етапах професійного становлення особистості.

4. У третьому розділі дисертації подано зміст, структуру та результати апробації авторської тренінгової програми розвитку конфліктологічної компетентності майбутніх педагогів. Водночас організаційно-методичні умови впровадження цієї програми у систему професійної підготовки майбутніх педагогів у закладах вищої освіти потребують більш детального висвітлення, зокрема щодо можливостей її інтеграції у зміст навчальних дисциплін психологічного циклу, програм психологічного супроводу студентів та варіативних освітніх компонентів підготовки майбутніх учителів.

Проте, висловлені зауваження мають дискусійний характер і не знижують високої оцінки дисертаційної роботи та не впливають на її загальний позитивний висновок.

Висновки щодо дисертації загалом. На основі викладеного вище вважаємо, що дисертація Варварук Христини Петрівни на тему: «Вплив

конфліктологічної компетентності на формування професійної ідентичності майбутніх педагогів», яка подана на здобуття ступеня доктора філософії за своїм науковим рівнем та практичною цінністю, змістом та оформленням повністю відповідає вимогам пп. 6, 7, 8, 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2022 р., № 502 від 19.05.2023 р., № 507 від 03.05.2024 р., а її авторка, Варварук Христина Петрівна, заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки.

Офіційний опонент:

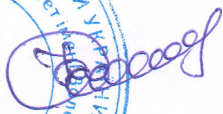
Заслужений діяч науки і техніки
України, доктор психологічних наук,
професор, завідувачка кафедри
практичної психології та соціальної
роботи Східноукраїнського
національного університету
імені Володимира Даля

Наталія ЗАВАЦЬКА

Підпис Наталії ЗАВАЦЬКОЇ засвідчую

Начальник відділу кадрів

Ольга КУРТОВА